

ТАЛАБАЛАРНИ МЕТОДИК ФАОЛИЯТГА ТАЙЁРЛАШДА ТАЯНЧ КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ

Коккозова Ж.Ж.

*Тошкент иқтисодиёт ва педагогика институти
катта ўқитувчиси*

Таянч сўзлар: тамоийил, педагогик вазият, билим, педагогик стереотип, малака, шахсий фазилат, самарадорлик, компетенция, кўникма.

Ключевые слова: принцип, педагогическая ситуация, знания, педагогический стереотип, компетентность, личностные качества, работоспособность, компетентность, умение.

Key words: principle, pedagogical situation, knowledge, pedagogical stereotype, competence, personal qualities, performance, competence, skill.

Таълимни модернизациялашда унинг сифатини ошириш, давлат таълим стандартига мувофиқлаштириш асосий масала ҳисобланади. Давлат таълим стандартини амалга ошириш учун зарур шарт-шароитлар ўқитувчилар томонидан таълим жараёнининг янги мақсадли кўрсатмаларини ўзлаштириш, ўқитувчиларнинг касбий компетенциясини ривожлантиришдан иборат. Таълим тизимини модернизациялаш шароитида фаолиятнинг муҳим йўналишларидан бири кадрлар салоҳиятини ривожлантириш ҳисобланади. Таълимни ривожлантиришнинг ушбу йўналиши устуворлиги Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги Фармонида белгилаб берилган. Унга кўра, талабаларда мустақил таълим олиш, танқидий ва ижодий фикрлаш, тизимли таҳлил қилиш, тадбиркорлик кўникмаларини шакллантириш, ўқув жараёнида компетенцияларни кучайтиришга қаратилган методика ва технологияларни жорий этиш, ўқув жараёнини амалий кўникмаларни шакллантиришга йўналтириш, бу борада ўқув жараёнига халқаро таълим стандартларига асосланган илғор

педагогик технологиялар, ўқув дастурлари ва ўқув-услубий материалларни кенг жорий этиш устувор вазифалардан ҳисобланади.

Ш.Қурбонов ва Э.Сейтхалиловларнинг тадқиқотларида таълим сифати деганда таълим жараёнининг турли иштирокчилари таълим муассасаси томонидан кўрсатилаётган таълим хизматларидан кутганларининг қаноатлантирилиши даражаси тушунилади [2].

Янги авлод мутахассисларини тайёрлашда таълим сифатини таъминлаш ривожланаётган жамиятнинг замонавий билимли, ахлоқий, ташаббускор одамлар билан бойитилишига олиб келади.

Талабаларни методик фаолиятга тайёрлашда таянч компетенцияларини ривожлантириш эса мустақил қарорлар қабул қила оладиган, ҳамкорлик қилишга қодир, ҳаракатчан ҳамда динамизм, конструктивлик, маданиятлараро ҳамкорликка тайёр, мамлакат тақдири, унинг ижтимоий-иқтисодий фаровонлиги учун масъулият ҳиссига эга кадрлар етишиб чиқишига ҳисса кўшади.

Янги технологиялар ва янги қиймат кўрсатмаларини ишлаб чиқиш, шахс ўз фаолиятини янги шароитлар билан боғлиқ ҳолда ўзгартиришнинг ҳақиқий вазифасига дуч келганда, психологик қайта қуриш зарурати билан боғлиқ.

Таълимни модернизация қилишнинг замонавий жараёнлари ўқитувчининг касбга расмий мансублигини эмас, балки унинг ўқитувчилик ишига муносабатини таъминлайдиган шахсий позициясини таъкидлайди.

Талабаларни методик фаолиятга тайёрлашда таянч компетенцияларини шакллантиришда фаолиятга асосланган ёндашувдан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир, чунки у катталарни ҳам, болаларни ҳам ўқитишда энг самарали ҳисобланади. Таълимнинг фаол шакллари ўқитувчини педагогик вазиятда “тингловчи” позициясидан “иштирокчи” позициясига ўтказди ва ўқитувчининг назарий билимларини унинг ҳаётий ва касбий тажрибаси билан янгилаш ва оқилона бирлаштиришга имкон беради. Шу билан бирга, гуруҳ ресурсларини сафарбар этишга асосланган жамоавий иш туридан фойдаланиш мавжуд педагогик стереотипларга (ўқитувчи-ахборотчи, мураббий) қарши туриш имконини беради.

“Тажрибали” ўқитувчиларнинг ўз-ўзини англаши, ўрнатилган кадриятлари ва стереотипларига фақат ўқитиш психологияси тамойилларига риоя қилиш асосида таъсир қилиш мумкин, бу тамойиллар:

- мустақил таълимнинг устуворлиги тамойили;
- мавжуд ижобий ҳаётдан фойдаланиш тамойили

- тажриба (биринчи навбатда ижтимоий ва профессионал), талабанинг амалий билим, қобилият ва кўникмаларини ўрганиш асоси ва янги билимларни расмийлаштириш манбаи сифатида;
- янги билимларни ўзлаштиришга тўсқинлик қиладиган эскирган тажриба ва шахсий муносабатларни тузатиш тамойили;
- шахснинг ижтимоий-психологик хусусиятларини ва унинг фаолияти билан боғлиқ чекловларни ва бўш вақтнинг мавжудлигини ҳисобга олган ҳолда, шахсий талабларга асосланган таълимга индивидуал ёндашиш тамойили;
- рефлексивлик тамойили;
- ўқув натижаларининг талабанинг амалий фаолиятига мослиги тамойили;
- тизимли ўқитиш тамойили;
- таълим натижаларини янгилаш тамойили (улардан амалиётда тезкор фойдаланиш).

Илмий-методик адабиётларда (В.Д.Шадриков) ўқитувчининг касбий компетенцияси таркибида қуйидаги таркибий қисмлар аниқланади:

- 1) шахсий фазилатлар соҳасидаги компетенция;
- 2) педагогик фаолиятнинг мақсад ва вазифаларини белгилаш компетенцияси;
- 3) талабаларни таълим фаолиятини амалга оширишга рағбатлантириш компетенцияси;
- 4) фаолият дастурини ишлаб чиқиш ва педагогик қарорлар қабул қилиш компетенцияси;
- 5) педагогик фаолиятни ахборот базаси билан таъминлаш бўйича компетенция;
- 6) педагогик фаолиятни ташкил этиш компетенцияси [3].

Шундай қилиб, замонавий таълим муассасасига педагогик жараёни ташкил этишнинг янги технологияларини биладиган, психологик-педагогик ёрдам кўрсатишга қодир, боланинг шахсиятига йўналтирилган таълим жараёнини куриш тамойилларини амалга оширишга қодир бўлган ўқитувчи керак.

Компетентлик - бу компетенциялар мажмуи билан белгиланадиган шахснинг ажралмас хусусияти.

Ўқув натижаси - бу модул ёки фан охирида малака даражасини ўлчаш учун талаба нимани кўрсатиши кераклиги тавсифи.

Таянч компетенцияларни ривожлантириш тамойиллари:

- ривожлантирувчи таълим мақсадларининг когнитив мақсадлардан устунлиги;
- таълим мазмунини муаммоли куриш;
- ўқитишда фаолиятли ёндашувнинг устунлиги;
- рефлексив йўналиш ва юқори мотивация, яъни талабалар учун қийин, аммо реал, жозибали ва мазмунли мақсадларнинг мавжудлиги.

Бунда ўқув машғулотининг самарадорлиги маҳсулот, талабаларнинг ма- лака ва шахсий фазилатларни ўзлаштиришдаги фаол фаолияти натижаси билан белгиланади.

Шунинг учун ўқитувчининг вазифаси талабаларнинг маълумотларни қи- дириш, ўзлаштириш ва қайта ишлашдаги фаол фаолиятини ташкил этиш- дир. Компетенцияга асосланган ёндашувда ўқитиш самарадорлигининг зарур шarti - талабанинг фаол фаолиятга шахсан жалб этилишидан ибо- рат. Ўқитувчининг вазифаси талабаларнинг фаол ишини ўйлаш ва ташкил этиш, зарур шарт-шароитларни маблағ билан таъминлашдир. Муайян дарс- нинг мақсадлари ва барча ўқув фаолиятини ташкил этиш ўқитувчининг мавзу ёки мавзуни ўрганишда қандай компетенциялар шаклланишини қан- чалик аниқ белгилашига боғлиқ. Компетенцияга йўналтирилган ёндашувда ўқув машғулотининг самарадорлиги маҳсулот, талабаларнинг компетенция ва шахсий фазилатларни ўзлаштиришдаги фаол ишининг натижаси билан белгиланади.

Шунинг учун ўқитувчининг вазифаси талабаларнинг маълумотларни қи- дириш, ўзлаштириш ва қайта ишлашдаги фаол фаолиятини ташкил этиш- дир. Компетенцияга асосланган ёндашувда ўқитиш самарадорлигининг зар- рур шarti - талабанинг фаол фаолиятга шахсан жалб этилишидир. Муайян дарснинг мақсадлари ва барча ўқув фаолиятини ташкил этиш ўқитувчининг мавзу ёки мавзуни ўрганишда қандай компетенциялар шаклланишини қан- чалик аниқ белгилашига боғлиқ.

Таянч компетенциялар таърифи ва хусусиятлари қуйидагилардан иборат:
Коммуникатив.

Талабанинг оғзаки (монолог, диалог, савол бера олиш, ўз нуқтаи назари- ни ҳимоя қилиш, муҳокама қилиш, маъруза қилиш, тақдимот қилиш, лой- ихаларни ҳимоя қилиш, оммавий нутқ сўзлаш ва ҳ.к.), ёзма (ўқиш, ҳар хил турдаги матнлар яратиш, услубий кўникмаларни эгаллаш) матнни лойиха- лаш техникаси, матн билан ишлаш қобилияти ва бошқалар) ва самарали мулоқот (гуруҳда ишлаш қобилияти, жамоада турли ижтимоий ролларни ўзлаштириш) каби мулоқот воситаларини эгаллашини англади.

Ахборот.

Талабанинг реал объектлар (телевизор, принтер, магнитофон, компьютер, китоб, журнал ва бошқалар) ва ахборот технологиялари (аудио, видео ёзув, электрон почта, оммавий ахборот воситалари, Интернет ва бошқалар) ёрдамида ахборот билан ишлаш кўникмаларини таъминлайди. Керакли маълумотларни мустақил излаш, таҳлил қилиш ва танлаш, уни ўзгартириш, сақлаш, узатиш ва танқидий тушуниш қобилиятини ривожлантиради.

Таълим ва когнитив.

Бу ўқув фаолиятининг техникаси ва турлари тўплами бўлиб, уларни ўзлаштириш талабаларнинг мустақил равишда ўрганиш қобилиятини таъминлайди, жумладан:

- ўқитиш техникаси (ишлаб чиқиш, таҳлил қилиш, умумлаштириш, баҳолаш ва бошқалар);
- тарбиявий фаолият турлари.

Талабанинг мустақил билиш фаолият соҳасидаги компетенциялари тўплами, шу жумладан мантикий, услубий, умумий ўқув фаолияти элементлари, ҳақиқий билиш объектлари билан боғлиқ. Бу талаба бир вақтнинг ўзида ўқув жараёнининг субъекти ва объекти сифатида ҳаракат қиладиган ўқув вазиятлари тўпламидир, яъни бу ҳолда биз ўз-ўзини ўрганиш ҳақида гапириш мумкин. Ўқув-билиш компетентлиги деганда талабанинг муайян фанларни билиш усулларидан фойдаланиш асосида ўқув муаммоларини ҳал қилиш учун янги билимларни эгаллаш қобилияти тушунилади.

Ўз-ўзини ташкил қилиш.

У мақсадларни белгилаш, режалаштириш, соғлиқка масъулият билан ёндашиш, шахсий ресурслардан тўлиқ фойдаланиш қобилиятида ифодаланади. Компетенция реал вазиятни, муаммоларни таҳлил қилиш, мақсадларни қўйиш ва уларга эришиш учун қадамларни режалаштириш қобилиятида намоён бўлади. Муҳим жиҳат - бу фаолият маҳсулини баҳолаш ва уни мақсад билан боғлашдан иборат.

Компетенциянинг қуйидаги жиҳатлари ажралиб туради:

Ўқув-билиш:

- ўқув фаолиятини режалаштириш;
- таълим муаммоларини/вазиятларини ҳал қилиш учун маълумотларни топиш, қайта ишлаш, фойдаланиш;
- ностандарт вазиятда билимларни қўллаш;
- лойиҳа фаолияти;
- тадқиқот фаолияти;
- ижодий фаолият;

- ўқув-билиш фаолиятини таҳлил қилиш, акс эттириш, ўз-ўзини баҳолаш

Ахборот - режалаштириш маълумотларини излаш:

- маълумотларни қидириш;
- маълумот олиш;
- ахборотни тизимлаштириш;
- керакли маълумотларни таҳлил қилиш ва танлаш;
- маълумотларни қайта ишлаш;
- ахборотни бошқа шаклларга айлантириш

Коммуникатив - оғзаки мулоқот:

- ёзма алоқа;
- самарали алоқа:
- оммавий нутқ;
- ўз фаолияти натижаларини тақдим этиш;
- самарали гуруҳ мулоқоти;
- турли ижтимоий ролларни бажариш

Ўз-ўзини ташкил қилиш (муаммоларни ҳал қилиш):

- муаммони аниқлаш;
- мақсадни белгилаш ва фаолиятни режалаштириш;
- технологияни қўллаш (муаммо/топшириқни ечиш йўли);
- ресурсларни режалаштириш;
- самарадорликни баҳолаш

Умумий маданий - фаолият мақсадларини белгилаш:

- ишлаш натижаларига эришиш йўлини аниқлаш.

Компетенцияга йўналтирилган дарс - бу амалий фаолият вазифаларини бажариш орқали талабаларнинг ривожланишига ҳисса қўшадиган шароитлар яратилган дарс. Бундай дарс турли хил ҳаётий вазиятларда самарали ҳаракат қилиш имконини берадиган компетенцияларни шакллантиришга, шахсий фазилатларни шакллантиришга ёрдам беради.

Бундай дарснинг асосий мақсади шахсни шакллантириш, унинг мойиллиги ва қобилиятларини очиш ва ривожлантиришдир. Бундай дарсларнинг мақсади нафақат билим олиш, балки турли хил фаолият турларига йўналтиришдир. Бундай дарсларни ўтказишда мустақил ўқув-билиш фаолияти муҳим аҳамиятга эга.

Адабиётлар:

Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони. Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида. 08.10.2019 йил. ПФ-5847-сон.

Қурбонов Ш., Сейтхалилов Э. Таълим тизимини бошқариш. – Т.: “Турон-Иқбол”, 2006. 101-б.
Шадриков В.Д. Духовные способности. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2020.

РЕЗЮМЕ

Талабаларни методик фаолиятга тайёрлашда таянч компетенцияларини шакллантиришда фаолиятга асосланган ёндашувдан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир, чунки у катталарни ҳам, болаларни ҳам ўқитишда энг самарали ҳисобланади.

Мақолада ўқитиш психологияси тамойиллари, ўқитувчининг касбий компетенцияси таркиби, таянч компетенцияларни ривожлантириш тамойиллари ва бошқалар ёритиб берилган.

РЕЗЮМЕ

Деятельностный подход к формированию базовых компетенций целесообразно использовать при подготовке студентов к методической деятельности, поскольку он наиболее эффективен при обучении как взрослых, так и детей.

В статье описаны принципы психологии обучения, состав профессиональной компетентности учителя, принципы развития базовых компетенций и др.

SUMMARY

It is advisable to use an activity-based approach to the formation of basic competencies when preparing students for methodological activities, since it is most effective in teaching both adults and children.

The article describes the principles of educational psychology, the composition of a teacher's professional competence, the principles of development of basic competencies, etc.